

AZ OOO-VAL SZEMBENI NÉGY LEGGYAKORIBB ELLENVETÉS

Ez egy előadás szövege, amelyet az OOOIII: The Third Object-Oriented Ontology című konferencián adtam elő, 2011. szeptember 15-én, a New York-i New Schoolban. Ebben a rövid előadásban, amelyet nagy és befogadókész közönség előtt tartottam, igyekeztem az objektumorientált megközelítéssel szembeni ellenvetésekre reagálni. Egyike volt a számos előadásnak, amelyet abban a hónapban New Yorkban tartottam, de ez volt az egyetlen, amely írott szöveg alakját öltötte. Valamilyen oknál fogva úgy emlékeztem eleinte, mintha a villanovai előadásom lett volna polemikus, és ez volt az enyhébb. De jegyzeteimet újraolvasva arra a következtetésre jutottam, hogy a helyzet pontosan fordított volt.

Hat héttel ezelőtt blogposztot írtam, melynek címe „a négy legjellemzőbb kifogás az OOO-val szemben”.¹ A poszt vége felé a következőt írtam: „Lehet, hogy egy jó, rövid, velős esszé, amely csak ezen négy kifogással foglalkozik, megírásra érdemesnek tűnik.” A ma reggeli beszédem rövid, velős előadásnak készült, és pontosan ugyanezen négy kifogással foglalkozik. Számomra a négy kifogás tünetértékű azt illetően, hogy mit vár el a kor-

szellem a filozófiától (legalábbis kontinentális körökben), és a tekintetben is, hogy mi ellen kell lázadnia az OOO-nak. A négy kívánság a kontinentális filozófia *avant-garde*-ja részéről a következő: 1. abszolút tudás, a tudományon vagy a spekulatív filozófián keresztül; 2. materializmus; 3. hiperdinamizmus; 4. holizmus. Afféle kegyetlen és kellemetlenkedő dzsinnként, aki egy régi egyiptomi lámpából szabadult ki, nemcsak tagadni kívánom ezen négy előfeltevést, hanem ebben a húsz percben leszámolni mindegyikkel.

A négy kívánságot átírhatjuk az objektumorientált ontológiával szembeni négy kifogássá, miképpen kritikaink is megtették helyettünk. Az első kívánság, az emberi tudás abszolútizálása, azt vonná maga után, hogy az embereknek képeseknek kellene lenniük a valósággal való *közvetlen* kontaktusra. Ez kitágítható olyan propozícióvá, mely szerint minden entitás képes egy másikkal közvetlenül kapcsolatba lépni. Másképpen mondva, a voltaképpeni kívánság így hangzik: „A valóságról szóló emberi tudás lehetségesnek tűnik. Ebből következően a tudásnak a valósággal való *közvetlen* kapcsolatnak kell lennie. Általánosabban, a kölcsönös kontaktus és befolyás az objektumok között igenis lehetségesnek látszik. *Ennélfogva* ennek a kauzális viszonyoknak szükségképpen *közvetlen* kontaktusként kell megvalósulnia.”

Az objektumorientált filozófia alapelve, mely a saját esetemben Heidegger szerszámelemzéséből származtatható,² a következőt mondja ki: minden objektum visszahúzódik bármely elméleti vagy gyakorlati kontaktustól. A geológia tudományterülete nem meríti ki a kövek létét, amelyek rendelkeznek a valóságnak olyan többletével, amely meghaladja a kőzetekről szóló teljes *tudásunkat*. Ám még a kövek gyakorlati *használata*, építkezéseken vagy utcai verekedésekben, sem meríti ki egészen azok létét. Ez nem az emberi vagy állati tudat korlátoltságának tudható be. A kövek maguk sohasem merülnek ki egészen valamilyen akcióban vagy relációban. Amikor a kő betör egy ablakot, két entitás találkozik, ám

¹ A blogposzt 2011. augusztus 2-i datálású, itt található: <http://doctorzamaek2.wordpress.com/2011/08/02/possibly-the-4-most-typical-objections-to-ooo/>

² L. Graham Harman: *Tool-Being: Martin Heidegger and the Metaphysics of Objects*. La Salle and Chicago, 2002, Open Court.

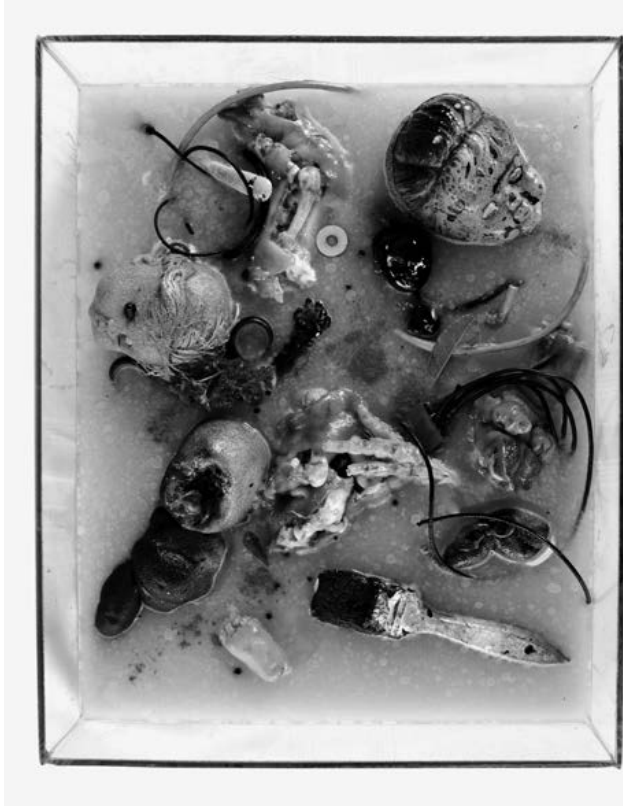
csak minimális mértékben, anélkül hogy egymás mélységeit feltárnák. A közvetlen kontaktus valójában lehetetlen. Nemcsak a tudás közvetett tehát, hanem bármely kauzális viszony. Miközben mindez kezdetben kissé furcsán hangozhat, valójában nem egyéb, mint egyfajta rekonstrukciója egy ősi vitának, amely Szókratésznek a *philosophia* (a bölcsesség szeretete) védelmében tett, Menóonnal szembeni állásfoglalásával kapcsolatos. Menón, a szofistákkal együtt, nagyon határozottan amellet érvel, hogy vagy eleve tudunk valamit, vagy sohasem ismerhetünk meg bármit – amit kiterjesztve úgy is parafrázálhatunk, hogy a kauzalitás birodalmán belül „az objektumok vagy maradéktalanul egymáshoz kapcsolódnak, vagy egyáltalán nem kapcsolódnak össze”. Ehelyett a valóság az, hogy mindig csupán részleges kapcsolódások lehetségesek, és ez igaz még az élettelen tárgyak legértelmetlenebb hányadára is.

Ezen kauzalitásmodellel szemben mindezekelőtt két csoport emeli fel a szavát. Az egyik a viszonylag új „szcientista episztemológia”, a kontinentális filozófia egy szárnya. A hívei problematikusnak tartják az élettelen dolgokról való filozófiai diskurzust, és szüntelenül azt állítják (hangsúlyozom, állítják, és nem bizonyítják), hogy kell lennie valamilyen mély, meghatározó *minőségi* különbségnek a tudattal bíró lények és a pusztán fizikai kauzális viszonyok között. Két gondolattal válaszolnék erre a felvetésre.

Először is, mivel ezek a személyek általában megrögzött naturalisták, tisztázatlan, miért is hisznek egy olyan „ontológiai katasztrófa” valószínűségében, amely rendkívüli képességgel áldott volna meg egy természeti entitást, az embert (vagy, tágabban, az állatot), s amely lehetővé tette volna, hogy ezek a lények valamiképpen a világ fölé kerekedjenek, és úgy láthassák, amint van.

Másodsorban, közvetlen tudással semmiről sem rendelkezhetünk, mivel ahhoz, hogy közvetlennek lehessen mondható, a tudásnak egybe kellene esnie az ismeret tárgyával. Addig, amíg a fáról szóló tudásom nem alakul át tényleges fává, amely gyökeret verve gyümölcsöket terem, nem képzelhető el olyan tudás, amely energiaveszteség nélküli közvetlen fordítás lenne, azaz mindig maradni fog valamilyen különbség a fa és a róla számot adó tudás között. Aligha számít, hogy akár egy olyan kaliberű filozófus, mint Berkeley, a fákat és a rájuk vonatkozó képzeteket egy és ugyanazon entitásnak tartotta. Az a fontos itt számunkra, hogy a közvetlen tudásba vetett hit szükségképpen *maga után von* egy ilyen világképet. Márpedig ez a nézet abszurdum.

Végül, ugyanezen naturalisták szoktak élni azon kezdetleges, gyakorlatias gyanúval, mely szerint ha egyszer és mindenkorra megállapítanánk a közvetlen megismerés lehetőségét, ez elvezetne egy „mindent szabad” típusú relativista állapothoz, amelyben bár-

mely kijelentés egyaránt érvényessé válik. Ezzel szemben a válaszom az, hogy az emberi felvilágosodás nem a hiszékeny emberek módszerre tanítása. Ha sikerült lerombolnunk az alkímiát és az asztrológiát mint tudományterületeket, ez nem a vegyületeket és az égíteteket illető *közvetlen* tudásunknak köszönhető; az ilyen jellegű abszolút tudás lehetetlen, mert az objektumok visszahúzódnak, vagy a tudatban megjelenő képzetekhez képest mindig bőszes excesszusokkal bírnak. Így bármely tudományterület, amely a közvetlen hozzáférhetőséggel számol, szükségképpen hibásnak tekintendő. A tudomány szeretete (ami engem is jellemez) nem szabad, hogy eltorzuljon az elme számára adott valóságmozgások szeretetévé – a tudományos gyakorlat számára ez utóbbi nem is szükséges. *Ellenben* sokkal inkább szükséges ez a fajta illuzorikus abszolút hozzáférhetőség az agresszív szcientizmus hívei számára, akik élvezetet lelnek mások lerántásában valamely önjelölt, állítólag közvetlen episztemológiai belátásból adódóan. Ez az igencsak elterjedt és sajnálatos emberi késztetés tisztán *filozófiátlan* magatartás, mivel úgy tartja önmagáról, hogy már eleve rendelkezik a bölcsességgel. Az ilyen filozófus nem szereti a bölcsességet, és nem kívánkozik utána.

Létezik a kritikusoknak egy második cso-

portja, akik jóval inkább rokonszenveznek az OOO-val. Ők általában megértik a dolgok hozzáférhetetlenségének ontológiai tétjét, de úgy tartják, hogy talán egy kicsit túlságosan is messzire megyünk ezzel. Ezek a személyek azt kérdezik: „Miért egészen lehetetlen az entitásokkal való közvetlen kapcsolat? Miért is ne lehetne közvetlen, ám *részleges* kapcsolódás?” Az alapvető motívum itt az lehet, hogy a közvetett vagy bizonytalan kauzalitás túlságosan félelmetesként vagy misztikusként hat ezen kritikusok szemében. Azonban a közvetlen-ám-részleges (*indirect-but-partial*) kapcsolódás alternatív elmélete egyszerűen nem működhet. Egyrészt a szóban forgó problémát csupán elodáznánk ezáltal. Mihelyst elfogadjuk, hogy képtelen vagyok a fával közvetlen viszonyba lépni, éppúgy nem lehetséges többé annak egyik elemével közvetlen kapcsolatot teremtenem. Szintén képtelenséghez vezet, ha azt mondjuk, hogy a fának 78 százaléka hozzáférhető az ember számára, míg a kutyák meg a szunyogok csupán a fennmaradó 22 százalékhoz képesek hozzáférni. Az objektumok egységeket alkotnak, miképpen már Arisztotelész is tudta, s ezt a belátást Leibniz vezette végig annak logikai konklúziójáig. A *közvetlen* kontaktus csak minden vagy semmi, nem lehet részleges. Helyette közvetett kontaktusról beszélhetünk mind az emberi tudás, mind az élettelen kauzális ütközés esetében.

Korunk filozófiai főáramának második kivánsága a materializmus. Miközben létezik számos olyan teoretikus, aki önmagát materialistaként aposztrofálja, sajnálatos módon közülük túl sokan redukcionista. A materializmus egész értelme az úgynevezett „takarékosság” körül forog, azon képesség körül, melynek alapján a világ rendetlenségét felszámolhatjuk vagy legalábbis számúzhetjük a gondolkodásból, pseudoobjektumokként megbélyegzett létezők sokaságának a kirekesztésével. Számos mostani publikációm-ban a materialistákkal szemben a következő érvet szegeztem: ha úgy gondoljátok, hogy az egyedi entitások vagy objektumok nem méltóak arra, hogy a filozófia alapvető témái lehessenek, akkor csak kétféleképpen tudtok

eljárni. Az egyik módszer az, ha az objektumokat túlságosan sekélyesnek tartjátok ahhoz, hogy igazak legyenek. „A lovak, virágok és depresszív hangulatok mind csupán a népi ontológia konstrukciói, és a tudomány haladása előbb vagy utóbb megmutatja számunkra, hogy ezeket a káprázatokat eliminálhatjuk, és lecserélhetjük apróbb részecskékre vagy mélyebb matematikai struktúrákra, vagy a valóságnak valamilyen kvázi egységes darabkájára, amiből valójában minden, ami van, alkotódik. A középmeretű lovak, virágok és hangulatok, amelyekről beszélsz, csupán vulgáris, hétköznapi fikciók, és nincs filozófiai hitelük.” Az ilyen jellegű elméleteket „aláásó” (*undermining*) filozófiáknak hívom, mivel a filozófia feladatát abban látják, hogy aláassa a hétköznapi dolgokba vetett naiv hitet. Az ilyen filozófusokat sokkolni szokta az OOO, mert úgy tartják, hogy mi visszacsúszunk egyfajta alantas naivitásba. De miért is ne lehetnénk végre naivak, ennyi évszázadnyi kritikát követően? A *kritika* jóformán az értelmiség funkciójává vált, ennek az eszmetörténeti fejleménynek a dekadens végterméke pedig a beképzelt kontárus, valamint a tükörképeként működő anonim internettroll. Mára elmondhatjuk, hogy a kritikai gondolkodás kimerült. Ezekkel az aláásó jellegű filozófiákkal az a baj, hogy a dogmatikus reduktivizmusban vétkesek, és nem veszik észre, hogy a világ közbülső rétegei is rendelkeznek autonómiával, s részben függetlenek még a saját apróbb konstituáló elemeiktől is, illetve képesek befolyásolni alkotóelemeiket, sőt, akár egészen új elemeket is generálhatnak.

A materializmus rendelkezik egy másik oldallal is, amely inkább kulturálisnak mondható, és fordított irányban operál. Ahelyett, hogy a dolgokról azt tartaná: túlságosan sekélyesek ahhoz, hogy igazságtartalommal bír hassanak, azt állítja ez utóbbi fajta materializmus, hogy túlságosan *mélyek*. „Azon gondolat, mely szerint egy egységes objektum képes fennállni a módosulásain túlmenően is, merő fikció. Az objektumok csak valamilyen társadalmi vagy lingvisztikai kontextusban jelenhetnek meg. Tisztán relacionális

létezők. Vagy, még inkább, »események« amelyek megtörténnek, csupán egyetlen helyen és egyetlen konkrét pillanatban. Relációkból, eseményekből és hatásokból áll minden dolog, nem léteznek objektumok.” 2009-ben, a második, Bristolban tartott spekulatív realista műhelyt követően³ elkezdtem ezt az ontológiai pozíciót „felülásásnak” (*overmining*) nevezni. Elvetik az emberi világ alatt meghúzódó, rejtett mélységekről szóló beszédmód minden fajtáját vagy legalábbis a létezők közötti immanens, relációs tartomány alatti minden egyéb létmozzanat lehetőségét. A gond a felülásó teóriákkal az, hogy képtelenek megmagyarázni a változást. Ha minden létező léte kimerül a jelenlegi állapotában, s bárminemű tartalék vagy többlet híján van, ami visszahúzódhatna az adott objektum relációitól, semmi sem lenne képes kimozdulni a jelenlegi állapotából.

Azt is hozzátehetjük mindehhez, hogy az aláásás és a felülásás egymást erősítve is képesek munkálkodni, egymás excesszusait felerősítve. Ez már Parmenidésszel kezdődött, amikor felállította a Lét egységének aláásó tézisé, és dualista módjára kiegészítette azt a *doxa* vagy vélemény felülásó fluxusával, de visszaköszön az olyan kortárs elméletekben is, mint James Ladyman és Don Ross teóriái.⁴ A kortárs kontinentális szcientizmus eme két hőse minden egyedi létezőt aláás a matematikai mélystruktúrák tételezésével, *ráadásul* amellet is érvelnek, hogy a fennálló geológiai és kémiai entitások „valós mintázatokként” léteznek, ám kizárólag az emberi megfigyelők számára. Ezen elgondolást önellentmondásos módon realizmusként aposztrofálják, dacára annak, hogy az általuk tételezett valós individuumok csak az emberi megfigyelőkkel való korrelációban állnak fenn. Ladyman és Ross kiváló példáját nyújtják a párhuzamos alá- és felülásásnak.

Ennek a tendenciának egy másik formáját

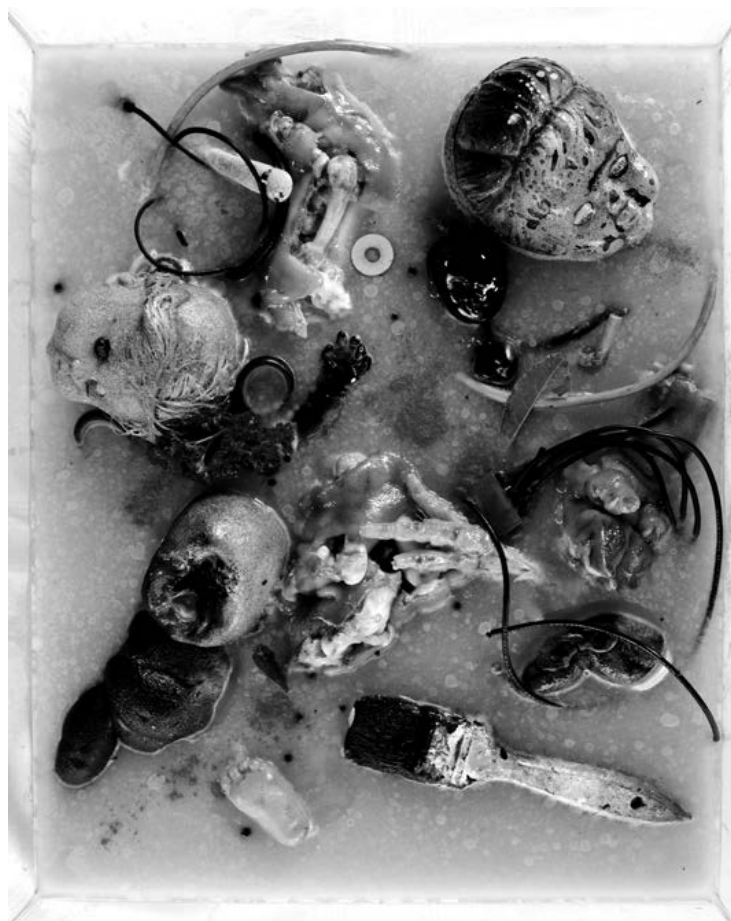
3 A „felülásás” és „aláásás” fogalom párt először a 2009 áprilisában elhangzott bristoli előadásomban használtam. L. Graham Harman: „On the Undermining of Objects: Grant, Bruno, and Radical Philosophy”. In Bryant et al. (szerk.) *The Speculative Turn*. 21–40. pp.

4 A Ladyman és Ross-szal szembeni kritikámmal kapcsolatban l. Graham Harman: „I Am Also of the Opinion That Materialism Must Be Destroyed”. *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol. 28, No. 5 (2010). 772–790. pp.

érhetjük tetten olyan esetekben, amikor az úgynevezett „folyamatfilozófiát” (mely szerint az objektumok nem valóságosak, mert csupán egy mélyebb fluxusnak a kitüremkedéseit alkotják) elővigyázatlan módon összekeverik a reláción alapuló filozófiákkal (melyek szerint az objektumok nem valóságosak, mert csak a konkrét hatásaik vagy az általuk véghezvitt események rendelkeznek valóságérvénnyel, így a mögöttes objektumok illuzórikusak). Ez a kettős gesztus elég gyakran előfordul manapság, például amikor Bergson-t és Deleuze-t (akik az objektumok aláásóinak tekinthetők) vegyíteni próbálják Whiteheaddel és Latourral (akik felülásók). Ha egyesítjük őket, akkor mindkét fél kölcsönösen megvédi a másikat: megkapjuk a Ladyman–Ross-féle materializmust. Vagy mint Jago mondja, „a kéthátú szörnyet”.⁵ Kevésbé frivol módon azt is mondhatjuk, hogy egyfajta közös hibával rendelkeznek, nevezetesen a közepes méretű entitásokkal szembeni kétellyel. Márpedig az egységes objektumok egyaránt visszahúzódnak minden emberi hozzáférés elől és minden környezeti hatás elől. Csupán közvetetten ismerhetők meg, és a legapróbb részecskéik és a világra gyakorolt külsődleges hatásaik között helyezkednek el az objektumok.

Korunk filozófiájának harmadik kívánsága a fluxus privilegizálására vonatkozik, szemben minden rögzítettséggel. Ez vélhetően egyfajta politikai reakciónak tekinthető azon elnyomó társadalmi struktúrákkal és előítéletekkel szemben, amelyek az embereket nemkívánatos szerepekbe kényszerítik. Ezzel szemben úgy tűnhet, mintha felszabadítana bennünket a természet önkénye alól a változékonyság afirmálása. Ha már szót ejtettem a fluxust előtérbe helyező nézetek aláásó jellegéről, hadd térjek ki az OOO-val kapcsolatos politikai aggályokra: nevezetesen azon aggodalomra, mely szerint a realizmushoz való visszatérés egyben visszatérést jelent a rögzített identitásokhoz, miközben oly sok munkát fektettek a baloldaliak abba, hogy historizálják a társadalmi szerepeket, és áthe-

lyezzék őket egy performatív dimenzióba. Első reakcióm az, hogy a realizmust túlságosan gyakran össze szokták keverni azzal, amit Heidegger és Derrida „ontoteológiának” hív. Az ontoteológiai kritika azon elv bírálata, mely szerint a Lét egy bizonyosfajta léttel helyettesíthető, vagy hogy bármilyen partikuláris létező a lét kitüntetett megnyilvánulásának tekinthető, például ha azt mondja valaki: „Minden *Dasein* az *Dasein*, ám az ókori görögök és az újkori németek *kitüntetett Daseinnal* rendelkeznek.” Az OOO teljesen szembe helyezkedik az entitások bármilyen jellegű privilegizálásával. Azon tény, hogy személyiség valamilyen meghatározható karakterrel bír, amely még a társadalmi normákat, de akár saját öntudatomat is meghaladja, nem jelenti azt, hogy bárkinek is joga van nekem megmondani, miképpen kellene viselkednem a karakterjegyeim alapján. Szintén nem jelenthetjük ki, hogy ezek a jellegzetességeim ne változhatnak idővel. Az OOO pozíciója az, hogy a fennálló objektumok számos eseményen és reláción keresztül fennállhatnak. Ez nem jelenti azt, hogy *permanens* vagy akár

⁵ Shakespeare, *Othello*. 1. felvonás, 1. jelenet.

örökkévaló léttel bírnának. Ennek ellenére az is igaz, hogy különböző eszmetörténeti okoknál fogva túlságosan is paranoiás módon ódzkodunk minden, a látszatok világa mögött megbúvó esszencialitástól. Fontos kiemelni tehát, hogy az „esszencia” rehabilitására kell vállalkoznunk, értve ezalatt a jelenlegi hatásaikon túlmutató dolgok valóságát, anélkül, hogy ebből a rejtettségéből valamilyen misztifikált, permanens és örökkévaló tényezőt kreálnánk, amely alkalmas lenne a politikai kötelezettségek és szerepek rögzítésére.

A negyedik kortárs kívánság az, hogy a relációk rendelkezzenek elsőbbséggel az önmagukat tartalmazó dolgokkal szemben. Ennek metafizikai velejárójára már kitértem, amikor a felülásás veszélyeiről ejtettem szót. Túlhangsúlyozni a relációkat az őket alkotó *relaták* kárára annyi, mint ellehetetleníteni minden változást. Arisztotelész már tisztában volt ezzel, amikor a *Metafizika* Théta könyvének harmadik fejezetében bírálta a megarai iskolát.⁶ A megaraiak úgy tartották, hogy senki sem lehet házépítő, kivéve, ha ebben a pillanatban épít házat, amivel szemben azt mondhatjuk, hogy az alvó házépítő még mindig közelebb esik a házépítő fogalmához, mint egy ébren lévő balga, akinek fogalma sincs arról, miképpen is kell építkezni. Ez a példa szolgál alapul Arisztotelésznek a potencialitás elméletének kidolgozásához, amelyet ugyan elutasítok, de egy tágabb OOO-kontextusba belefér (például Levi Bryant kifejezetten rokonszenvezik a potencialitás fogalmával).⁷

De ismételten hangsúlyozandó ezen ontológiai kérdés politikai oldala. A relációkra fektetett hangsúly politikai motivációja abból ered, hogy az *emberi* egyénekre helyezett hangsúly háttérbe szoríthatja a nagyobb *emberi* kollektívumokat. Továbbá a relációk úgy festhetnek, mintha a társadalmi változás dinamikus forrásai lennének, míg az individuumok túlságosan a fagyott statikusság benyomását keltik, ami összességében a társadalmi megrekedt-

ség afirmációjaként hathat, szemben bármiféle dinamizmussal. Ezzel szemben azt kell mondanom, hogy az OOO mindennemű objektumot elismer. Amikor individuumokról beszélünk, ez nemcsak emberi szavazókat vagy fogyasztókat jelent, akik tetszés szerint, szuverén módon dönthetnek egy liberális piac keretében. Az emberek testi szervei is objektumok, és a politikai pártok, szakszervezetek, sőt a „globális elnyomottak” kollektív objektumoknak (is) tekinthetők (nem minden elképzelhető objektum tekinthető *egészen* valóságosnak, de ez egy más kérdés). Továbbá az „objektum” mint fogalom nem áll szemben a „szubjektummal”; nem kell feladni önmagunkat ahhoz, hogy objektumok lehessünk. Objektumnak lenni nem egyenértékű a méltóság nélküli, pusztá fizikai anyaggá történő degradációval, hanem sokkal inkább egy, más entitásokra, komponensekre vagy a külső környezetre redukálhatatlan, egységként való fennállással azonos.

Azon ötletet illetően pedig, mely szerint a relációk hangsúlyozása önmagában politikailag dinamikus, azt kell elismélnem, amit a relációk metafizikai státuszáról is mondtam: ha az emberek, osztályok vagy társadalmak nem egyebek, mint relációik összességei, akkor már eleve azok, amiké válhatnak, és nem lenne okuk a változásra. A dinamizmus igazi elve, az emberi társadalomban éppúgy, mint a természetben, azt mondaná ki, hogy a valóságos objektumok mindig és mindenkor meghaladják önnönmaguk kontextusait, mindig visszahúzódnak az irányíthatóság elől, és mindig tele vannak meglepetésekkel. Nem zárhatom le ezen előadást azzal a mantarával, hogy „világ dolgai, egyesüljetek!”, mert pontosan ezt nem szeretném, és nem is lehet elérni. Ehelyett inkább a következő szlogent javasolnám: „Világ dolgai, húzódjatok vissza!” De még ez is képtelenség volna, mert már eleve adott. Az objektumok mindig is ezt tették, és a mi feladatunk csupán az, hogy jobban kiaknázhassuk ezt aényt saját elméletünk és cselekvésünk közepette.

6 Arisztotelész: *Metafizika*. Ford. Halasy-Nagy József. Budapest, 2002, Lectum.

7 L. Levi R. Bryant: *The Democracy of Objects*. Ann Arbor, MI, 2011, Open Humanities Press.